

Coses de dones

Lo somni de Bernat Metge i el *Corbaccio* de
Giovanni Boccaccio

Cristina Tortajada Simon

Tutor: Jaume Torró Torrent

Juliol 2016

RESUM

Estudi del debat profeminista i antifeminista en *Lo somni* de Metge i del *Corbaccio* de Boccaccio en el context de la literatura medieval i tenint en compte la tradició satírico-còmica antiga (Juvenal) i el debat de l'època patristica sobre la superioritat de la vida consagrada i, per tant, del celibat sobre la vida matrimonial (sant Jeroni). També s'examinen les relacions de la literatura vulgar i de la literatura llatina i escolàstica respecte de l'amor i de la dona, i se segueix la transformació del debat i de les intencions dels autors amb l'objectiu de proposar una reflexió sobre quina herència ens han deixat pel que fa la visió de la dona a la nostra època.

ABSTRACT

Study of the profeminist and antifeminist debates in *Lo somni* written by Metge and *Corbaccio* written by Boccaccio in the context of the medieval literature as well as taking into consideration the ancient satirical-comical tradition (Juvenal) and the patristic Age debate about the superiority of the consecrated life and, therefore, of the celibacy related with the marital life (Saint Jeroni). Moreover, the relationship between vulgar literature and Latin scholastic literature about love and women, and the transformation of this debate together with the author's intentions is followed with the aim of considering what legacy have been left to us as regards the way women are seen in today's society.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	4
I. OBRES	8
1. LA SISENA SÀTIRA DE JUVENAL.....	11
2. EL <i>CORBACCIO</i> DE BOCCACCIO.....	14
3. <i>LO SOMNI</i> DE METGE.....	20
II. ESQUEMES I TÒPICS DE L' ARGUMENTACIÓ DELS LLIBRES III I IV I FONTS RESPECTIVES.....	22
III. ELS DISCURSOS PROFEMINISTA I ANTIFEMINISTA.....	26
IV. LA LITERATURA I EL LLENGUATGE.....	28
CONCLUSIONS.....	30
BIBLIOGRAFIA.....	33

INTRODUCCIÓ

Aquest treball té com a principal objectiu l'anàlisi del debat literari sobre la condició femenina a l'edat mitjana a partir de dues obres literàries del segle XIV, *El somni* de Bernat Metge i el *Corbaccio* de Boccaccio. Es pot traçar una línia des de les arrels d'aquest debat medieval que comença al segle XIII, des de les *Sàtires* de Juvenal fins a concloure l'edat mitjana amb *l'Espill* de Jaume Roig. Quina és la idea de les dones que es desprèn d'aquests textos misògins i per què? I quina herència han deixat pel que fa la visió de la dona a la nostra època?

El debat sobre la condició femenina és també un debat sobre la literatura i el concepte de literatura a l'edat mitjana. La literatura llatina es contraposa amb la literatura escrita en vulgar, que és la que s'utilitza per parlar de l'amor, és a dir, és la dedicada a les dones, la que escolten i llegeixen les dones. Així Metge, en boca de Tirèsies relaciona el gust femení per la literatura amorosa amb la seva vanitat:

«Elles entenen ésser en gran felicitat haver molt delicament e lloçania, e saber parlar diverses llengatges, recordar moltes cançons e noves rimades, al·legar dits de trobadors e les Epístoles d'Ovidi, recitar les històries de Lancelot, de Tristany, del rei Artús e de quants amorosos són estats tro a llur temps; argumentar, ofendre, defendre e raonar un fet, saber bé respondre a aquells qui d'amor les enqueren, haver les galtes ben plenes e vermelles, e grosses anques e grossos pits». (BADIA ed., 1999: III, 15, 139-140)

D'altra banda també expressa la idea de la poesia com a forma d'evitar l'oci i ho posa en boca del Bernat enamorat, el personatge que defensa les dames com un cavaller cortès:

«Danses e cançons dius que escolten les dones ab gran plaer. No me'n meravell, car natural cosa és prendre delit en música, e especialment que sia mesclada ab retòrica e poesia, que concorren sovent en les danses e cançons dictades per bons trobadors. Poc s'adeliten los hòmens en oir semblants coses, les quals deurien saber per fugir ociositat e per poder dir bé lo concebiment de llur pensa. Mas deliten-se molt en oir trufadors, escarnidors, ralladors...» (BADIA ed., 1999: IV, 13, 173)

És un lloc comú de l'edat mitjana la idea que la literatura adreçada a les dones, i per tant, escrita en llengua vulgar pels homes és una literatura que desperta la luxúria. Convé tenir en compte la poca alfabetització de les dones, les quals desconeixien el llatí. Mentre que la literatura llatina és la que s'utilitza per als estudis, per al pensament i per a la reflexió; i és un producte exclusiu per a i fet per homes. Així ho reflecteix Metge a través de Tirèsies quan respon a Bernat enamorat que estima i és estimat per una dona que iguala o el sobrepassa en "saviesa, bellesa e graciositat" a qualsevol altra dona:

«No saps què són dones tan bé com jo. ¿Són açò paraules d'home ab sana pensa? ¿Són açò paraules covinents a la tua edat? ¿Són açò paraules d'home qui am ciència e haja llegit tant com tu? Lleixa semblants coses a hòmens ociosos, vans e il·literats, car lo teu enginy no es deu distribuir en amor: pus altes coses li són llegudes. Si vols diligentment atendre a açò que jo et diré, que n'he vist e experimentat més que tu, coneixeràs bé la malaltia de la tua pensa, e coneixent aquella seràs breument gorit...». (BADIA ed., 1999: III, 4, 113-114).

L'amor com a malaltia, i en conseqüència, com a malaltia provocada per les dones és un altre dels molts tòpics que apareixen en aquests textos. Amb el propòsit de guarir l'ingenu Bernat enamorat, apareixen els personatges de la mitologia clàssica Orfeu, el poeta líric, que també havia estat un ingenu enamorat, i el vell endeví, i transsexual, Tirèsies. Són dos personatges complementaris, citats sovint en aquest debat sobre la dona.

Com explica Cantavella *«durant molts segles i a la cultura occidental, el col·lectiu femení ha estat mirat com un camp de cards, enmig del qual rara vegada floria algun lliri: la bellesa d'esperit es considerava summament excepcional entre les dones»* (CANTAVELLA, 1992: 13). Existia la visió general de que la cultura sàvia era producte exclusiu d'homes, per això són importants els treballs que donen a conèixer les dones que promovien i produïen literatura culta, de tot tipus de temàtiques, com Hildegarda de Bingen, Isabel de Villena, Violant de Bar, Elionor d'Aquitània, Christine de Pizan, entre altres.

Era normal el refús femení a assumir el paper que la societat li marcava, emmarcat en els valors de submissió i castedat. Evidentment, no podien resignar-se a aquesta

desigualtat però sí simular que obeïen aquest paper. Aleshores, quan l'home s'adona d'aquesta simulació, es produeix «la punxada de l'espina»: l'home s'afanya a denunciar-la, sumit en un desengany de vegades ingenu, però sovint tan simulat com la impostura en qüestió, d'acord amb Cantavella. Aquesta sembla ser l'escena del debat pro i antifeminista.

Precisament per aquest aire melodramàtic i poc sincer, el discurs misogin, és a dir, el discurs sobre com són de perverses les dones, ha donat molt de si en l'art, en la literatura especialment però també en la iconografia i en la música.

Aquest treball s'emmarca principalment en el segle XIV, però com neix aquest debat? Hi ha un abans i un després en la discussió del que ha de ser una dona i per què se la pot corregir, blasmar (*vituperatio*) o lloar (*laudatio*). La clau per entendre com sorgeix el debat és al segle XIII: el segle en què apareixen les universitats, la Inquisició, les grans ciutats, l'escolàstica, els ordes mendicants i un seguit de fets més que configuraran les bases de la cultura que hem heretat al segle XXI.

En aquell moment, Vicent de Beauvais és el primer que escriurà un tractat pedagògic en que hi inclourà com s'haurà d'ensenyar les nenes a convertir-se en dones. En un moment en què es formava una nova societat, en què tots els sectors començaven a estar reglamentats, el que reflectia Beauvais era el que la societat li demanava: un patró de feminitat correcta, basat en els valors citats abans de castedat, obediència i submissió. Aquest model es transmet a través de les escoles i també dels predicadors i moralistes.

A partir del segle XIII, a la vegada que es crea i s'imposa un model educatiu per la dona, es popularitzen una sèrie de blasmes literaris al comportament femení que de seguida es veuran contestats per altres opinions favorables a la dona. Uns i altres arguments es convertiran en tòpics obligatoris d'una querella semblant a la del clergue i el cavaller, o la de l'aigua i el vi i tantes d'altres: el debat pro i antifeminista. Un debat que també s'utilitzarà en l'ensenyament de la retòrica.

És important no confondre com vivien les dones en la realitat amb les opinions que generen. S'ha de tenir en compte qui escrivia les opinions sobre la dona. Aquest tema es tracta en el primer apartat del treball.

Per concloure la introducció convé fer una observació: quan parlem d'aquest debat a l'edat mitjana, no podem parlar de feminisme (seria anacrònic; el feminisme és un fenomen social molt recent) sinó de profeminisme, és a dir, una actitud favorable a les dones. Al mateix temps, fem servir les paraules misogínia i antifeminisme com a sinònims per referir-nos als atacs als valors femenins. Avui dia s'està generalitzant l'etiqueta "*querelle des femmes*", tot i que aquest sintagma no apareix fins a l'edat moderna.

I. OBRES

Les principals obres que s'inclouen en aquest treball per influències, manlleus, etc. són, per ordre cronològic, les següents: la sisena sàtira de Juvenal, el *Corbaccio* de Bocaccio i *Lo somni* de Metge.

Tanmateix, hi ha moltíssimes obres que han tractat el debat i han deixat una gran empremta. Entre els clàssics destaquen Ovidi amb les *Metamorfosis*, els *Amores*, *Ars amandi* i el *Remedia*; Juvenal amb l'entretinguda sàtira sisena; i Teofrast amb el *De nuptiis*, text inclòs a l'*Adversus Jovinianum* de sant Jeroni. Aquesta última forma part de la literatura patristica. Són obres que pretenen dissuadir l'home del matrimoni, o defensar-lo, i advertir-lo davant l'amor com una passió obnubiladora incontrolable de l'individu. De manera que no és estrany que hi hagi una vituperació de la dona.

No gaire més tard apareixen en l'àmbit monacal els *contemptus mundi*, poemes en què es menysprea la societat que els envolta, per tant, entre altres temptacions refusen les dones. Aquests valors es van anar transmetent i imposant a la resta de la societat: els prenen primer els moralistes, els predicadors, els clergues en general i fins i tot els trobadors tardans, i després els nous escriptors i erudits com Petrarca. Així, en aquest tema de la dona, s'anaven citant textos d'autors contemporanis o recents i s'anava creant aquesta llarga llista de tòpics i arguments, tant en el món religiós com en el món laic.

Pel que fa al món laic, més que la insistència en la renúncia al matrimoni, l'atac cap a les dones era motivat pel desengany amorós, aleshores es culpava a l'esperit pecador de la dona des dels orígens del món o bé el seu caràcter voluble. D'altra banda, les defenses al·legaven que l'amor de la dama feia acostar-se al bé l'enamorat, o també argumentaven a partir del relat de l'inici del Gènesi que el matrimoni i la dona eren una creació especial de Déu.

El tema ja era popular al segle XII a les escoles com una qüestió per argumentar a favor o en contra, i a la lírica trobadoresca, per exemple tenim la tençó entre el Monjo de Montaudon i Marcabru, la famosa *canço* «can vei la lauzeta mover» de Bernat de Ventadorn, o l'última part del *De amore* d'Andreu el Capellà. És un tret característic

d'aquesta poesia que els arguments profeministes es basin en la lloança a una dama, la seva dama, excepcional entre totes les altres, no pas en la lloança de totes.

En l'àmbit francès destaquen els versos satírics del *Chastie-Musart*, que acaben amb una defensa de les dones bones i de la Mare de Déu. Hi ha un allau de textos variats que blasmen les dones com *Li Epystles des demes*, *Le Blasme des fames*, etc. enfront d'una no tan extensa rèplica profeminista com *Le Bien des fames*. També destaca per la seva influència Matheolus que va escriure en llatí les seves *Lamentationes* de les terribles desgràcies del matrimoni. També s'ha de mencionar a Jean de Meung amb la segona part del *Roman de la Rose*, que es farà famosa per ser la causa de l'enfrontament, ja a finals del segle XIV, amb Christine de Pizan i altres intel·lectuals que la seguirien.

Al segle XIV, el debat ja s'ha estès a diversos territoris d'Europa, a Anglaterra amb *Bounté des femmes*, al vènet amb *Proverbia quae dicuntur super natura feminarum* (pel títol ja s'intueix quina és l'obra misògina i quina la profeminista); i, com no, a casa nostra amb el *Maldit bendit* de Cerverí de Girona.

Per tant, veiem que el tema ja agrada, diverteix i és ben popular abans dels primers humanistes Boccaccio i Petrarca. Ells no en són els inventors però amb la seva fama revitalitzen la polèmica. Tant l'un com l'altre estan presents a *Lo somni*. El llibre IV és en gran part mirall de l'epístola que Petrarca va escriure a l'emperadriu Anna, consolant-la per haver donat a llum a una nena i no a un nen fent una llista de dones exemplars i importants en la història de la humanitat.

En l'àmbit anglès són molt famosos i influents els *Canterbury Tales*, acabats aproximadament el 1386 de Geoffrey Chaucer. I en el terreny català, a banda de Cerverí, no es pot deixar de parlar d'Eiximenis amb el *Llibre de les dones* i el *Terç del crestià*.

Durant el segle XV continuen les manifestacions al voltant del debat tan en la lírica com en la narrativa, però hi ha una novetat: la revaloració del matrimoni. Els humanistes del quatre-cents comencen a defensar la dona des d'aquesta perspectiva que converteix la família en el principi fonamental i estructural de la societat. L'humanista florentí Leon Batista Alberti escriví el tractat més rellevant en la revaloració de la família i l'amor conjugal.

La polèmica continua servida amb obres com *La Belle Dame sans mercy* d'Alain Chartier (1424) que serà imitada per Francesc Ferrer en el *Conhort*. Castella s'incorpora al debat amb dos segles de retard però amb molta producció, per exemple l'*Arcipreste de Talavera* d'Alfonso Martínez de Toledo, que sembla haver rebut influències d'Eiximenis i de Metge; o el *Maldezir de mugeres* del català Pere Torroella. Com es pot veure hi ha molta influència catalana en la literatura castellana del segle XV.

En la nostra llengua trobem referències fins i tot en Joan Roís de Corella escrivint *Triunfo de les dones*. També en el mateix *Tirant lo Blanc* apareix una nova versió del debat: quan Carmesina vol resistir-se als precés de Tirant comença a fer una llista dels vicis femenins per fer-lo desistir, però el cortès Tirant rebut aquests arguments amb raons profeministes. L'originalitat està en aquest joc en què la dona és qui té la veu misògina i l'home qui les lloa.

La segona dona europea que intervé en el debat és la valenciana Isabel de Villena. L'abadessa del convent de la Trinitat va escriure *Vita Christi* com una peça dedicada a la contemplació espiritual però és una vida de Jesucrist escrita des d'una aproximació femenina i des dels ulls de Maria on es reivindica la dignitat femenina. És possible que aquesta perspectiva profeminista fos una reacció a l'*Espill* de Jaume Roig.

I és que amb el metge valencià Jaume Roig (1434 – 1478) s'arriba al màxim exponent de la misogínia dintre del debat en la literatura catalana, només comparable amb les lamentacions de Matheolus. L'*Espill* (1460) és una obra complexa en que apareixen molts temes històrics, religiosos i culturals, però la crítica femenina és el que crida més l'atenció i sembla que Boccaccio i Metge hi van influir.

Fins aquí s'han citat obres que tracten el tema de la dona, això no obstant hi ha moltes altres obres que han influït en altres aspectes el *Corbaccio* i *Lo somni*, per exemple el *Somni d'Escipió* de Ciceró que ens arriba per un comentari de Macrobi, o el *Secretum* de Petrarca.

1. LA SISENA SÀTIRA DE JUVENAL

Dècim Juni Juvenal (Aquino, 55-60 – 127) era fill d'un esclau alliberat ric. De jove va estudiar gramàtica i retòrica, també va practicar l'oratòria. Després es va dedicar a la poesia satírica. Sembla que amb uns versos podria haver disgustat el govern de l'emperador Domicià i que per això va ser enviat fora d'Itàlia amb el comandament d'una legió, a Egipte o Calcedònia, en una mena de desterrament encobert. Són de les seves sàtires les famoses cites “*panem et circenses*” i “*mens sana in corpore sano*”. És cert que Juvenal en té per tots, és crític amb els polítics, els rics, els mals escriptors, els creguts, però especialment amb les dones.

A la sisena sàtira, Juvenal recorda l'austeritat dels temps de Saturn contrastant-la amb la depravació de les dones romanes del seu temps. La dona casada és adúltera de per si, i és l'objecte de l'atac verbal del poeta. Per tal propòsit pren exemple dels seus antecessors en el tema, especialment Semònides d'Amorgós, que ja compara les dones amb animals: les brutes són com porcs, les astutes com guilles, les obstinades com burres, etc. Només se'n salven les dones-abella però acaba amb la conclusió que la dona és el pitjor mal que Zeus ha enviat a l'home. També d'Aristòfanes, l'autor de *Lisístrata* que ho suavitza parlant de la dona com el *dulce malum*, de Teofrast i de l'inventor de la sàtira llatina, Lucili. Els supera a tots en parlar en conra de les dones però el seu discurs no pretén ser didàctic o moralista sinó que és una llista dels diferents tipus de dones encarnant tots els vicis, aconsellant al seu jove interlocutor, Pòstum, i de passada a tots els homes, que no es casi.

Aquest consell de Juvenal el reprendrà, entre altres, Quevedo. Boccaccio i Metge en prenen molts manlleus però ja era molt citat prèviament en tota la literatura medieval que debat el celibat i el matrimoni. Els moralistes des dels segles XII i XIII agafen aquests arguments per convèncer els homes del celibat, dedicar-se a déu, i deixar estar el matrimoni, que presentaven com una forma de vida menys perfecta. En canvi, els defensors del matrimoni i de la dona es remunten a la rèplica de Sant Jeroni a Jovinià en defensa de la santedat de la vida matrimonial com es pot comprovar en el *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis.

La sisena sàtira és la més extensa i també la més àcida. El poeta presenta les dones com a causa de tots els mals de l'home i per això pregunta a Pòstum si és que s'ha tornat boig al voler-se casar: «*tu estaves, sens dubte, bé del cap: ¿com és, Pòstum, que et cases? Digues ¿quina Tisífone et sacseja?*»(vv.28-29)¹. Qualsevol solució és millor que casar-se: «*Si et resten tantes cordes per a penjar-te, si tens obert el vertigen d'enlairades finestres, i tens, encara, tan prop el pont Emili, ¿pots suportar una muller?*» (vv. 30-32). I si cap d'aquestes sortides extremes no li sembla bé, sempre seria millor la companyia d'un noi jove, que li portarà menys problemes. Després de recomanar-li abans un noiet que una dona, insisteix «*sagneu-lo per la vena més grossa!*». Sembla que segles més tard, a Metge també li va fer gràcia aquest to exagerat i extrem i ho va parodiar creant el personatge de Tirèsies.

L'adulteri és una característica de la dona casada, que abans s'acontentaria a tenir un sol ull que un sol home, i si són actors, atletes o gladiadors les tornen boges però també els eunucs. Crida l'atenció la narració de com Messalina, l'esposa de Claudi, abandona el llit palatí per anar a prostituir-se, culminant així: «*Fastigosa, amb les galtes sollades i ennegrides pel fum de la llàntia, portà al llit imperial la fetor del prostíbul*» (vv.131-132)².

Els homes també reben una mica, d'ells en diu que el que estimen de les dones és la seva dot o la bellesa. I és que, segons Juvenal, ja es podria trobar una dona extraordinària però seria arrogant i presumptuosa. Acaba per assenyalar la solució: «*Prou entenc, vells amics, l'avís que fa temps em doneu: “Tanca-la amb pany, no la deixis sortir!” Però, i els guardes ¿qui me'ls vigilarà? Les mullers són astutes i comencen per ells*» (vv. 346-348)³. (notes a peu de pàgina)

No hi falta la crítica als ornaments, a la coqueteria, a les supersticions, que es deixen enganyar per endevins i estafadors, fins arribar a l'assassinat del marit i dels fills amb verins. L'astúcia és l'única virtut que els reconeix. El poeta les vol lluny d'ell.

¹ «*certe sanus eras. uxorem, Postume, ducis?/ dic, qua Tisiphone, quibus exagitare colubris?/ ferre potes dominam salvis tot restibus ullam,/ cum pateant altae caligantesque fenestras,/ cum tibi vicinum se praebeat Aemilius pons?*» Edició i traducció de BALASCH, 1961.

² «*obscurisque genis turpis fumoque lucernae/ foeda lupanaris tulit ad puluinar odorem*». Edició i traducció de BALASCH, 1961.

³ «*audio quid veteres olim moneatis amici/ 'pone seram, cohibe' sed quis custodiet ipsos/ custodes? cauta est et ab illis incipit uxor*» Edició i traducció de BALASCH, 1961.

En tota la sàtira, Juvenal mostra una exageració tan còmica que fa pensar que la seva pretensió no és moralitzar seriosament sinó criticar, motivat per un desengany amorós o per la intenció de portar a l'extrem les pautes literàries del tema misogin. Aquesta sàtira de Juvenal s'ha convertit en un text clàssic i medieval del repertori de la tòpica misògina.

2. EL *CORBACCIO* DE BOCCACCIO

L'humanista Giovanni Boccaccio (Florència 1313 – 1375) és considerat, juntament amb Dant i Petrarca, un dels pares de la literatura moderna en italià. Se sol dividir la seva obra en tres etapes: la de joventut, la de maduresa i l'última en la qual va escriure bàsicament en llatí. L'última obra en vulgar que va escriure és el *Corbaccio* probablement cap el 1365. Seria una obra d'un Boccaccio ja vell que pels esdeveniments biogràfics sembla que hauria canviat d'actitud envers la vida, deixant els interessos mundanals per retirar-se a una vida més docta, aleshores deixa el vulgar que havia fet servir per parlar de l'amor, per exemple en el *Decameró*, una obra dedicada al públic femení, per escriure obres sàvies en llatí.

Corbaccio té com a referència l'*Adversus Jovinianum* de sant Jeroni, el *Roman de la Rose* de Jean de Meung, i també el pseudoovidà *De vetula*. Malgrat que segueix unes fonts molt clàssiques i conegudes, el resultat del *Corbaccio* és una obra totalment personal i diferent. Metge s'adona d'aquesta manera de processar les fonts no noves i ho agafa com a model d'escriptura, així ell també crea una obra que ens recorda tantes d'altres però totalment personal i original.

En el *Corbaccio*, que duu per subtítol *Laberinto di amore*, el narrador, que té la idea de suïcidar-se, rep una lliçó que ve del més enllà, exactament del difunt marit de la viuda que desitja. Ell li obra els ulls i el fa sortir d'aquest laberint d'amor, explicant-li l'autèntica natura de totes les dones i de la seva en particular. La popularitat d'aquesta sàtira misògina va tenir molta influència en la literatura catalana i en autors com Metge o Jaume Roig:

«*Non è ancora molto tempo passato che, ritrovandomi io solo nella mia camera, la quale è veramente sola testimonia delle mie lagrime, de' sospiri e de' rammarichii, sí come assai volte davanti avea fatto, m'avvenne che io fortissimamente sopra gli accidenti del carnale amore cominciai a pensare; e, molte cose già trapassate volgendo e ogni atto e ogni parola pensando meco medesimo, giudicai che, senza alcuna mia colpa, io fossi fieramente trattato male da colei...»* (ERBANI ed., 1989: 206).

«Poc temps ha passat que estant en la presó, no per demèrits que mos perseguidors e envejosos sabessin contra mi, segons que després clarament a llur vergonya s'és demostrat, mas per sola iniquitat que m'havien, o per ventura per algun secret juí de Déu, un divendres, entorn mijà nit, estudiant en la cambra on jo havia acostumat estar, la qual és testimoni de les mies cogitacions, me vénc fort gran desig de dormir, e llevant-me en peus passegé un poc per la dita cambra; mas sobtat de molta son, covenc-me gitar sobre lo llit, e sobtosament, sens despullar, adormí'm, no pas en la forma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants solen dormir». (BADIA ed., 1999: I, 1, 53).

Igual que a l'*Espill* apareix el somni de Salomó:

«Per reposar,/ volguí'm posar/ al llit enjorn;/ ans de retorn/ jo fui despert./ Quan he sofert,/ lo pensament / escassament/ m'ho presentà: [...] Per tant,/ plorant/ e sanglotant,/ jo em rebolcava,/ e fort bascava/ prou turmentat,/ descontentat/ de ma ventura: [...] e confortat,/ fantasiant/ o dormitant,/ jo estant així/ sobre el coixí,/ haguí terror [...]» (CARRÉ ed., 2006: vv. 6370- 6460, 280-282).

Existeixen diferents hipòtesis sobre el significat del títol⁴. La paraula castellana “*corbacho*”, d'origen àrab, significa “*càstig*” o “*cop*”, així ho va interpretar l'autor de l'*Arcipreste de Talavera*, i encertadament aquesta sàtira seria un bon cop per la dama en particular i per totes les dones en general. L'altra opció seria entendre el títol com a derivat pejoratiu del mot italià “*corbo*”, simbolitzant l'amor i la viuda, que com els corbs s'alimenten de carronya. A més la viuda va sempre vestida de negre. D'altra banda, el primer que es pensa quan s'escolta el títol “el *Corbaccio* de Boccaccio” és en la semblança dels sons entre el títol i l'autor. El corb és símbol de predicador, aleshores Boccaccio podria haver jugat amb aquest anagrama per indicar la fractura entre un Boccaccio novel·lista que lloava l'amor i la vida com una obra d'art en el *Decameró*, i un Boccaccio predicador que rebutja les banalitats del món com l'amor, és a dir les dones, per dedicar-se a un treball més erudit, didàctic i moral que forma la seva obra en llatí.

⁴ MERCURI, 1987: 436

Pel que fa al subtítol, és una comparació amb el laberint de Dante. El laberint infernal de Boccaccio representa l' enamorament. Així el descriu amb aquests noms: «*questo luogo è da vari variamente chiamato; e ciascuno il chiama bene: alcuni il chiamano “il laberinto d'Amore”, e altri “la valle incantata”, e assai “il porcile di Venere”, e molti “la valle de' sospiri e della miseria”*» (ERBANI ed., 1989: 216). L'aparició d'un esperit també la treu de Dant, que se li apareix Virgili, i surt de l'infern gràcies a una dama, Beatriu. En el *Corbaccio* res més allunyat... L'amor arrossega l'home a una perdició de la qual només pot ser salvat per la gràcia divina «*alla quale disposizione fu la divina grazia si favorevole che infra pochi dí la perdita libertà acquistai*» (ERBANI ed., 1989: 300), però no gràcies a una Beatriu.

La causa de l'obra també ha donat lloc a diferents opinions: si l'objectiu de Boccaccio era venjar-se d'una dama o si més aviat era una història inventada per atacar l'amor i les dones que en el *Decameró* havia lloat. I si fos amb aquesta última intenció, si seria degut al canvi de pensament de l'autor o al propòsit retòric de rebatre una posició que abans ell mateix havia defensat, com ho va fer Ovidi, amb l'*Ars amandi* i després amb *Remedia amoris*.

De totes maneres, el resultat és una obra apassionada molt versemblant pel que fa als sentiments del narrador; un narrador complex que irat i ferit repassa tots els tòpics sobre l'amor i les dones de manera detallada, còmica i escatològica.

Comença el repertori de tares de la seva viuda, estenent-los després a la resta de les dones, amb la manca de noblesa. Explica com la viuda florentina després d'haver-li donat esperances del seu amor, es burlava d'ell davant del seu amant i de les seves amigues «*e oltre a questo, secondo che i miei medisimi occhi m'hanno fatto vedere, m'ha ella, sogghignando, a piú altre mostrato, come io avviso dicendo: “Vedi tu quello scioccone? Egli è mio vago⁵: vedi se io mi posso tenere beata!”*» (ERBANI ed., 1989: 229).

Continua amb l'avarícia que la caracteritza, capaç de fer qualsevol cosa per diners, envejosa, golafre, inconstant, voluble, presumida, xerraire, desobedient, bevedora, inclinada a la luxúria, a discutir i a qualsevol vici, incapaç de guardar secrets i d'estimar

⁵ vago: innamorato

a un sol home de veritat, amant dels nigromants i endevins... Tots aquests defectes són les qualitats de la naturalesa intrínseca de qualsevol dona. Són els tòpics que es repeteixen a la literatura misògina medieval i que provenen de fonts clàssiques descrites a l'apartat d'introducció de les obres d'aquest treball. S'hi reconeix especialment la influència de Juvenal, per exemple, en aquest fragment on fa una descripció tòpica de l'amor i de les dones que Metge també seguirà:

«...che cosa è amore e che cosa la femine sono, e chi tu medesimo sii e quel che a te s'appartiene. Vedere adunque dovevi amore essere una passione accecatrice dell'animo, disviatrice dello' ngegno, ingrossatrice, anzi privatrice della memoria, dissipatrice delle terrene facultà, guastatrice delle forze del corpo, nemica della giovinezza e della vecchiezza morte, genitrice de' vizi e abitatrice de' vacui petti; cosa senza ragione e senza ordine e senza stabilità alcuna, vizio delle menti non sane e sommergitrice della umana libertà» (ERBANI ed., 1989: 232)

L'esperit parla de l'edat que té, poc apropiada pels enamoraments, ara ja no ha de deixar-se portar per les passions sinó vèncer-les amb obres virtuoses. I afegeix també que no només l'edat sinó els estudis l'aparten de l'amor, cosa que ja hauria d'haver fet fa temps. De la mateixa manera aconsella Tirèsies a Bernat: *«converteix, doncs, la tua amor d'aquí avant en servei de Déu e continuat estudi...»* (BADIA ed., 1999: IV, 14, 175).

El despertar del somni revelador és així:

«Risvegliato adunque e tutto di sudore bagnato trovandomi, non altramenti che sieno gli uomini faticati, o che se col vero corpo la montagna salita avessi che nel sogno mi parve salire, meravigliatomi forte, sopra le vedute cose cominciai a pensare» (ERBANI ed., 1989: 299).

I recorda al despertar de *Lo somni* i de l'*Espill*:

«E jo desperté'm fort trist e desconsolat, e destruït tro al matí següent de la virtut dels propis membres, així com si lo meu esperit los hagués desemparats» (BADIA ed., 1999: IV, 14,175)

«*Ta testa calba,/ puis és ja l'alba,/ voldrà dormir:/ vull-me'n partir./ Coman-te a Déu.*

// Puis que sa veu / jo no sentí, / de fet sortí / tot elevat, / alienat, / esbalaït/ pel que oït/ llavors havia,/ com qui somia/ cosa plaent,/ sobtosament/ si és despertat/ ne ha mal grat/ e li sap greu,/ com plaer seu/ li han trobat./ Desconsolat,/ com fon Tobies/ com Azaries,/ àngel Rafel,/ se'n tornà al cel,/ e congoixat;/ e com ujat/ fon sent Ambròs,/ qui fon al cos/ del sant Martí,/ també Frontí/ fon al de Marta:/ llegint la carta/ de celebrar/ sobre l'altar/ ells s'adormiren [...]» (CARRÉ ed., 2006: vv. 15291-15327, 568).

Finalment Boccaccio explicita el públic del *Corbaccio*, fa al·lusió a la verge Maria com a mare de Crist, i deixa en mans de Déu la seva venjança:

«Piccola mia opereta, venuto è il tuo fine e da dare è omai riposo allà mano; e perciò ingengnera'ti d'essere utile a coloro, e massimamente a' giovani, li quali con gli occhi chiusi, per li non sicuri luoghi, troppo di sé fidandosi, senza guida si mettono; e del beneficio, da me ricevuto dalla genitrice⁶ della salute nostra, sarai testimonia. Ma, sopra ogni cosa, ti guarda di non venire alle mani delle malvage femine; e massimamente di colei che ogni demonio di malvagità trapassa e che della presente tua fatica è stat cagione: per ciò che tu saresti là mal ricevuta; ed ella è da pugnere con piú acuto stimolo che tu non porti con teco. Il quale, concedendolo Colui⁷ che d'ogni grazia è donatore, tosto a pugnerla, non temendo, le si farà incontro» (ERBANI ed., 1989: 300).

Boccaccio que havia encetat l'humanisme va dibuixar al *Decameró* una imatge de dona moderna, intel·ligent però a l'última etapa de la seva vida se sent més lligat a les idees medievals que abans havia deixat enrere. Tot i això, el *Corbaccio* no deixa de ser una obra moderna, original respecte les anteriors, amb un llenguatge viu, ràpid però llatinitzat.

Per acabar afegiré que Boccaccio té present el debat femení i el tracta en diversos textos de la seva última etapa en llatí. Va reproduir el *De nuptiis* de Teofrast en un

⁶ Genitrice della salute nostra: la Verge

⁷ Déu

comentari sobre la *Divina comèdia*. També dedica un capítol a *De casibus virorum illustrium*, «*In mulieres*», a parlar sobre els ornaments i tècniques de les dones, després hi fa una enumeració d'homes víctimes de dones com Hèrcules, Paris, Pirro, Amfiarau, Agamèmnon, etc. Acaba reconeixent que hi ha alguna excepció i que cal admirar-les ja que tenen més mèrit. En el *De mulieribus claris*, Boccaccio fa un repàs d'aquestes excepcions de dones "bones", aquesta idea que també apareix a l'epístola a l'emperadriu Anna de Petrarca, l'utilitzarà Metge.

3. *LO SOMNI* DE METGE

Bernat Metge (vers el 1346 – 1413) era fill d'un especier de Barcelona, d'aquí se'n desprèn el gust i les diverses al·lusions a termes tècnics de salut i recomanacions higièniques que estan presents a tota la seva obra, així també a *Lo somni*. El segon marit de la seva mare, Ferrer Saiol, protonotari de la reina Elionor de Sicília, en canvi, li va aportar una cultura de lletres (gramàtica, retòrica, dialèctica). Ben aviat Metge va esdevenir notari i escrivà de la reina Elionor, això significava que havia de tenir bons coneixements de les llengües del moment (llatí, català i l'aragonès, l'occità, el francès i l'italià) a part del domini de la doctrina cristiana, les arts liberals i els fonaments de drets i de la filosofia natural. A la mort de la reina, Metge va passar a treballar per Joan I, qui també va ser el seu amic i protector. Acusat de corrupció i escàndol, a la mort en estranyes circumstàncies del rei, va ser empresonat, així *Lo somni* sorgeix com a al·legat per demostrar la seva innocència.

És el primer escriptor català a imitar el Petrarca llatí.

Les figures mitològiques que acompanyen el rei Joan I són Tirèsies i Orfeu. Tirèsies representaria l'home menyspreador de la dona que només la veu com una eina per a la procreació mentre que Orfeu és el poeta líric, que havia estat enamorat. Dos personatges contraposats amb els quals Metge mostra un altre debat: la idealització de l'amor segons la lírica contra la visió pràctica de l'amor.

Metge es pren amb més frivolitat que tots els anteriors autors la condemna i l'exaltació de la dona, sovint amb un humor fresc com per exemple quan parla dels homes que es tenyeixen el cabell o que porten «*alcandores brodades e perfumades, així com si eren donzelles qui deguessen anar a marit*» (BADIA ed., 1999: IV, 10, 164). Riu obertament dels atacs desproporcionats de Tirèsies al llibre III, 7, i aquest finalment reconeix que s'ha divertit amb l'enginy de Bernat (IV, 14).

Una característica del text de Metge és la ironia amb la que crea ambigüitats i dobles sentits, bromes que sovint anaven dirigides als seus companys i amics més propers. Per exemple quan lloa la reina Maria de Luna però després recorda tensions del consell de regència: «*encara no sabets si sòts regina*» (BADIA ed., 1999: IV, 7, 157).

Si en el primer llibre accepta corregir les seves opinions sobre la immortalitat de l'ànima i en el llibre II es deixa instruir sobre la doctrina de la immaculada concepció, en els llibres III i IV rebut obertament les afirmacions de Tirèsies i conclou que no canviarà d'opinió sobre l'amor i les dones. De manera que en aquest tema no es retracta i Bernat es manté en el profeminisme.

El primer consell de Tirèsies és al *Remedia* d'Ovidi i al *Secretum* de Petrarca: “fuig de tot lloc, no et giris com Orfeu i dedica't a déu”.

El fet que Metge calqui paràgrafs del *Corbaccio* no li treu gens d'originalitat a *Lo somni*. Com s'ha vist la còpia d'aquests motius del debat era normal, com una exigència del gènere. Però Metge no fa simplement això. Es diverteix imitant Boccaccio i Petrarca, fins de vegades recorda pàgines d'Eiximenis, i a més introdueix varies novetats en el panorama europeu des de la literatura catalana.

II. ESQUEMES I TÒPICS DE L'ARGUMENTACIÓ DELS LLIBRES III I IV I

FONTS RESPECTIVES

A la segona part del llibre III Tirèsies fa la diatriba en contra de les dones en base a Eva, la que va provocar tots els mals del món.

Al llibre IV Bernat respon a Tirèsies fent una defensa de les dones seguint dues línies: fent una llista de dones virtuoses i exemplars, començant per la Mare de Déu i acabant amb reines catalanes, en especial a Maria de Luna, reina regent a qui, en principi, elogia; i d'altra banda atribuint als homes les mateixes o pitjors acusacions fetes a les dones. Una tercera línia que no era gens acceptada era la d'erigir les dones pel fet que porten al món els homes, en representants de la humanitat sencera, perquè vulnera el lloc comú general de la subordinació del femení al masculí, això el fa prou modern.

A l'edició de Lola Badia s'enumeren 20 tòpics del llibre III⁸, dels quals hi ha també la corresponent contestació al llibre IV. La part de diatriba és pràcticament extreta del *Corbaccio*; la part de defensa té altres referències com els textos d'Eiximenis. Són els següents arguments:

1. La dona només s'estima a ella mateixa – els homes es desfan de les esposes o companyes velles.
2. La dona és bruta – la brutícia femenina és un accident natural (aquest i el 6 són els únics arguments que no fan referència als homes).
3. Els cosmètics són repugnants – els homes també n'usen per fer-se rossos o tornar-se més joves, a més de la manera d'afaitar-se.
4. Luxes exagerats dels pentinats i dels vestits – els homes fan tantes o més ximpleries que les dones: vestits i mànigues extremadament llargs o curts, ornaments extravagants per al cap, calçats pintorescos, camises oloroses i “femenines” (notar l'ús de l'adjectiu femení com a negatiu). El que fa el text divertit és aquest contraatac a propòsit de com es pinten, s'adoben i s'empolainen els homes. Queden molt ridiculitzats. Eiximenis també ho fa semblantment al capítol 670 del *Terç del Crestià*.

⁸ BADIA ed., 1999: 216, 217, 218, 219, 220, 221, i 231, 232, 233, 234.

5. Prepotència amb els marits – no és que les dones vulguin manar el marit, és que haurien de poder compartir el govern de la casa.
6. Anades sospitoses als banys – és sa que les dones vagin als banys.
7. Enganys per satisfer la luxúria – també s’ha escrit sobre molts casos d’homes infidels i traïdors.
8. Comportament insultant i problemàtic – la gelosia i la susceptibilitat són cosa d’homes: controlen tots els moviments de les dones i, en canvi, ells són sempre fora de casa tractant amb gent poc recomanable i les dones ho han de suportar.
9. Escenes de gelosia gratuïta – així com en el capítol III s’havia construït un discurs d’una dona que turmentava al marit, es rebut en el capítol IV amb les lamentacions hipòcrites d’un vidu casat en segones núpcies, que lloa la primera dona davant de la segona amb intenció d’amargar-li la vida.
10. Les dones són avars. – les dones no són avars, estalvien per sobreviure, els homes són molt corruptes.
11. Les dones són volubles – la frivolitat i variabilitat també són trets comuns dels homes: no compleixen les promeses fetes a les dones, no fan res de profit, no eduquen els fills per al treball i es complauen en les aparences.
12. Les dones xerren sense parar, sobretot en temes de cultura que no poden entendre (trivialització del saber que Tirèsies-*Corbaccio* adjudica a les dones), aquí també es fa referència a la mala educació que reben les filles per part de les mares – la xerrameca de les dones no fa mal a ningú, en canvi la dels homes és perniciososa, a més es creuen savis i eloqüents, però no es mouen de casa si no és per anar a voltar i a fer el ximple.
13. Les dones són frívoles – a l’església tenen un comportament ofensiu: xerren, es queixen de la lentitud de la litúrgia, tafanegen els vestits dels altres i, sobretot, estan pendents de les dones.
14. Només pensen en seduir – presumeixen de seductors i menteixen descaradament.
15. Les dones volen controlar els diners dels marits – si les dones volen manar a casa és perquè hi tenen dret i ho fan millor que els homes.
16. Odien els fillastres – si les dones no estimen els fillastres ni els marits és perquè ells tampoc no ho fan ni la tracten be.

17. Mengen desaforadament – la vanitat i la golafreria dels homes no té res a envejar a la femenina. Només pensen en jeure i no fer res. Aprenen coses inútils, que només els serveixen per presumir. Mengen i beuen a deshora fins que es troben malament. Quan dormen desvariegen. Pateixen mals que venen de menjar massa.
18. Les dones no duen a terme cap activitat que no sigui dormir o menjar – la major part dels homes s’adeliten en viure reposadament i es dediquen a fer coses que no serveixen per res.
19. Les dones només pensen en les poesies d’amor – s’ha de considerar el valor curatiu de la música i de la poesia.
20. Una dona que no s’hagi arreglat és un monstre – els homes també fan tota mena de cerimònies i es passen molt temps empolainant-se al matí.

Aquests són alguns dels molts tòpics que s’inclouïen en aquest debat sobre la dona, que d’altra banda cal insistir en que era un debat poc conflictiu en comparació a d’altres, un divertiment.

La malaltia amorosa també era un tòpic misogin ja que es produïa quan l’amada no corresponia les intencions de l’home, i aquesta malaltia d’origen mental que després es transmetia al cor, dominava la voluntat del malalt, així la responsabilitat era de la dama. Apareix també en el *Corbaccio* i en el *Secretum* de Petrarca. Foll, malalt de passió i estúpid, li diu Tirèsies. La idea de l’amor com una follia a l’edat mitjana arriba a través de la medicina i ja la trobem en els lírics grecs arcaics.

Una mostra de la ironia de Metge podem veure-la en el fet que Tirèsies critiqui que les dones es gasten els diners en endevins, quan ell mateix és un endeví.

I és constantment criticat el gust femení per tots els adorns físics com la roba, el pentinat o el maquillatge, ja que el pensament dels moralistes medievals concebien la vida com un transit cap al més enllà, així que calia cuidar l’ànima no pas el cos; d’aquesta manera, els que volien criticar la dona, veien tota aquest conjunt d’empolainaments com una manera de temptar l’home al pecat de la luxúria; ja que segons Tirèsies «*la luxúria de la fembra sobrepuja tres vegades aquella de l’hom*» (BADIA ed., 1999: III, 9, 125). Tomàs d’Aquino també n’havia parlat amb l’opinió

tradicional que amb els ornaments intentaven cobrir la falta d'una autèntica bellesa interior i espiritual, ja que aquesta només apareix quan hi ha raó i d'això les dones no en tenen.

A *Lo somni* apareixen altres tòpics que no segueixen el *Corbaccio*, com afirmar que ploren amb gran facilitat, dir que no accepten fàcilment que les corregeixin o descriure detalladament el cos femení.

Sembla que metge suavitza en molts casos tòpics que manlleua, com la descripció del cos d'una dona vella treta del *De Vetula*: «*¿Les sues mamelles, quines penses que sien? Cert, blanques com a cotó, grans entrò al llombrígol e buides com bossa de pastor*» (BADIA ed., 1999: III, 17, 143). També suavitza les paraules de Juvenal respecte Messalina: «*hages per clar que l'atreviment e lo poc seny de Mesalina, muller de Claudi, la qual sobre totes quantes a present me recorden, fo atrevida e gosada en assajar tota viltat e follia...*» (BADIA ed., 1999: III, 17, 143).

La gran part de tots aquests clixés venen de fonts clàssiques com Juvenal, sant Jeroni, etc.

III. ELS DISCURSOS PROFEMINISTA I ANTIFEMINISTA

Metge dona un sentit irònic i còmic a l'actitud desaforada i radical de l'antifeminista Tirèsies, ja que qui millor que ell, que va ser dona, coneix millor la seva naturalesa? Fins i tot en un punt Tirèsies amenaça físicament a Bernat: «*Si d'esta matèria parlaràs pus avant, ab aquest bastó, la virtut del qual no ignores, te daré; e sia teu ço que hi gonyaràs* » (BADIA ed., 1999: IV, 9, 160). Aquesta actitud facilita un descrèdit per part de Bernat, que creu que és una absurditat haver-se de desfer de tot contacte amb les dones.

De fet, al final de les exposicions dels arguments entre Tirèsies i Bernat, Bernat s'ha quedat trist, però cal recordar que havia dit que si no li rebatien els arguments, ell tenia l'última paraula. I curiosament Tirèsies es queda sense temps per respondre-li i tan sols li fa unes recomanacions finals: que deixi tot tracte amb les dones, ja que tots els mals del món venen d'elles i que es dediqui a servir Déu i a treballar en l'autoconeixement.

Per alguns l'argument teològic més definitiu contra la dona era el pecat original d'Eva a pesar de l'excel·lència de Maria; però aquest també es podia refutar. La culpa d'Eva o d'Adam és un debat que està present en l'àmbit escolar, per ensenyar l'art de la retòrica i la dialèctica, a defensar d'un mateix tema posicions enfrontades. Es pot interpretar que la maldat de les dones ve des d'Eva, que es va deixar enganyar per la serp i va fer caure Adam en el pecat original. Però també es pot defensar el pecat d'Adam, ja que Eva està sotmesa a Adam i és ell qui pren la decisió de menjar la poma, aleshores tota la responsabilitat recau sobre l'home:

«¹² *Per obra d'un sol home va entrar el pecat al món, i amb el pecat hi entrà també la mort; i així la mort s'ha estès a tots els homes, ja que tots han pecat.*»
(ROMANS 5, 12)

«¹¹ *A l'hora de la instrucció, les dones casades s'han de mantenir en silenci i submises als marits.* ¹² *No els permeto que es dediquin a ensenyar i així dominin els seus marits, sinó que han d'estar en silenci.* ¹³ *Perquè primer va ser format Adam i després Eva.* ¹⁴ *I no fou enganyat Adam, sinó la seva dona, la qual, seduïda, va cometre una falta.* ¹⁵ *Tanmateix, la dona se salvarà gràcies a la maternitat, si conserva amb tota discreció la fe, la santedat i l'amor.*» (1A TIMOTEU 2, 9-15)

Que les dones deguin obediència al marit:

«³⁴*Que les dones casades callin en les reunions comunitàries; no els és permès de parlar, sinó que s'han de mostrar submises, com diu fins i tot la Llei.* ³⁵*I si es volen instruir sobre algun punt, que ho preguntin a casa als seus marits, perquè no està bé que una dona casada parli en una reunió de la comunitat.*» (1ª CORINTIS 14, 34-35)⁹.

Això demostra que tot depèn de qui escriu i de la interpretació que en fa i de la interpretació que en vol donar. Per exemple, Metge també fa aquest joc retòric amb Tirèsies quan assenyala les dones com a culpables: «*La major part dels inconvenients e mals qui són estats en lo món són venguts per fembres*» (BADIA ed., 1999: IV, 14, 174-175); i més tard defensa la bondat de les dones com a mares de la humanitat: «*tu saps bé que, per lo pecat de nostre primer pare Adam, tota humana natura per justícia mereixia, e encorria de fet, pena infernal. E no ignores que per una sola fembra és estada reemuda...*» (BADIA ed., 1999: IV, 2, 147) i «*tu saps que si dones no fossen estades, tota humana natura fóra perida en Adam*» (BADIA ed., 1999: IV, 8: 159).

S'ha d'insistir en que és una discussió que no crea molèstia, no és un tema tan problemàtic com el de la immortalitat de l'ànima o el de la immaculada concepció, al contrari, té un aire satíric-còmic. Només per Christine de Pizan aquest debat té un sentit polític i una transcendència social quan contesta el Jean de Meung. Ella és la primera dona coneguda que intervé en el debat amb l'*Épistre au Dieu d'Amours*, en que un déu rebut els arguments misògins. Però la resta de literatura defensant la dona no implicava la reivindicació de cap mena de protagonisme social i polític de la dona. Era un divertiment sense projecció social.

⁹ Fragments extrets de *La Bíblia a Internet* (veure la referència a la bibliografia).

IV. LA LITERATURA I EL LLENGUATGE

Al temps de Metge a tota Europa era signe de distinció i refinament apropar la sintaxi de les llengües vernacles a la del llatí i enriquir-ne el lèxic, així també feien servir una retòrica molt rica. Això va donar lloc a un estil pompós i complicat que va triomfar al segle XV, l'estil de prosa d'art. No obstant, *Lo somni* practica la llatinització de la sintaxi i del lèxic de manera moderada i poques vegades recorre a una retòrica carregada. Per això és tan planer i comprensible, segons BADIA ed., 1999. Metge fa un exercici de creació del llenguatge literari català de registre col·loquial sobre el model del Tosca.

Sí que sovint trobem el verb principal al final de la frase o trobem la construcció de frases complexes amb diverses oracions subordinades i incisos, per exemple aquest fragment traduït del *Corbaccio*, de Boccaccio, mestre de l'italià llatinitzant: «*car adés brous ben espessos per engreixar, no pas de bou mas de grosses gallines e a vegades de tartugues e de caps e peus de moltó, a vegades molts ous ben frescs, ab fin gíngebre e ab bon vi pruent, beuran*» (BADIA ed., 1999: III, 16, 141).

Boccaccio, Metge, etc. escriuen en vulgar quan parlen d'amor, de dones, de temes que consideren "vulgars", per així dir-ho, de fet, l'última obra en vulgar de Boccaccio és el mateix *Corbaccio*, després escriu només en llatí. Els tractats de temes considerats "transcendents" eren escrits en llatí. Per tant la literatura vulgar i el llatí es contraposen.

Una consideració sobre les fonts que utilitza Metge i el seu idioma: la segona meitat de la tercera part de *Lo somni*, Metge l'ha fet seguint el *Corbaccio*. Més tard, a la quarta part, el refuta no solament amb els arguments extrets del *De claris mulieribus* del mateix Boccaccio, sinó també i sobretot amb l'epístola de Petrarca a l'emperadriu Anna, consolant-la per haver infantat una filla (i no un fill). En conclusió, Metge té l'agudesia de refutar el Boccaccio en vulgar (*Corbaccio*) amb el Boccaccio en llatí (*De claris mulieribus*) i amb Petrarca (l'epístola). L'enumeració de dones exemplars tant es feia en vulgar i en llatí. No obstant la contraposició existia i Metge ho demostra.

El problema és que no es pot considerar que parlar sobre l'amor sigui sempre parlar sobre les dones. En ocasions sí que quan es parla dels mals de l'amor, s'està parlant dels mals de les dones (com a la tenso entre Marcabru i el Monjo de Montaudon o la majoria

de les obres citades). En moltes altres ocasions, quan es parla d'amor es parla de temes mèdics, o morals; que poden comportar o no crítiques a les dones. Així que s'ha d'aclarir que en aquest treball només es fa referència a la literatura (enfront dels tractats); i d'altra banda a com es tracta la dona dins la literatura, no pas a la realitat de la vida de les dones.

No és que el vulgar s'utilitzi per vituperar les dones exclusivament. Per exemple, una de les obres més dures contra les dones és *l'Adversus Jovinianum* de Sant Jeroni, i és en llatí. També la poesia monacal del XII- XIII, en llatí, ataca terriblement les dones. Per tant, no és l'idioma per si, el que predetermina actituds cap a les dones. Però és amb el vulgar que aquest debat es fa famós i s'expandeix arribant a molt més públic que abans.

El debat sobre la dona comença a popularitzar-se com a tal al segle XIII, i és gràcies a la llengua vulgar i a la propaganda moralitzadora, també en vulgar. És a dir, amb les llengües romàniques, i no pas amb el llatí, comença l'efervescència del debat femení.

La temàtica per excel·lència de la literatura en vulgar és l'amorosa, i és la que es dirigia a la majoria de les dones. No parlem, és clar, d'algunes dones excepcionals com Christine de Pizan que sí tenien accés al coneixement del llatí, d'idiomes, de les ciències o monges cultes com Isabel de Villena. Com sempre, des de l'edat antiga, amb les poetesses de Lesbos com Safo, han existit dones intel·lectuals, figures transcendentals de les quals recentment en sorgeixen molts estudis que les donen a conèixer. Però és un fet que les dones, així com la majoria d'homes de l'edat mitjana, no tenien accés a literatura culta, sinó a la vulgar, només cal veure les elevades tasses d'analfabetisme de l'època. Aleshores el fet que hi hagués literatura en vulgar a la que elles poguessin accedir representa un fet positiu: una oportunitat per aprendre a llegir, per aprendre a pensar, és a dir, per esdevenir lliures.

CONCLUSIONS

Queda ben clar que la prosa imitativa és una característica pròpia de la literatura de l'edat mitjana, no obstant Metge confecciona un text ple de novetats dins de la nostra literatura catalana.

Les innovacions de Metge respecte el panorama europeu són diverses. Posa el debat sobre la taula coneixent-ne tots els recursos i fonts i dóna un argument poc acceptat en el seu temps a favor de les dones, posant-les en superioritat (o en igualtat) de condicions pel fet de portar a la llum tota la humanitat. Això vulnera la posició de superioritat de l'home respecte de la dona i genera la por al trencament dels rols de la societat que s'estan consolidant.

El motiu que els homes tampoc són perfectes també és original en el debat medieval. L'argumentació que els homes comparteixen els defectes de les dones és obvia però cap autor profeminista abans l'havia utilitzat. Eiximenis, en un altre context, ja havia criticat l'ornamentació masculina. I es poden comparar passatges del *Terç* i de *Lo somni*:

«...per obtenir bellesa e graciositat corporal, se raen la barba sovint, e el raure aquell és escassat e florejat, lleixant ça e lla alguns pèls petits en certa figura [...]; van almescats e ab civeta tanta, e ab mosquet, que aparen dones de paratge...» (HAUF ed., 1983: 156-157);

«...lo raure que els hòmens fan fer de llur barba fort soven, e la manera que tenen de fer-la raure pèl amunt, per tal que la cara romanga pus llisa; e lo pelar que fan del lloc on llurs celles s'ajusten; e l'algàlia, ambre, perfums e aigües bé flairants que usen.» (BADIA ed., 1999: IV, 10, 163-164).

Un altre canvi, que ja s'ha explicat és el de la llengua. Metge i els que escriuen en vulgar textos que les dones llegiran estan fent un pas, en siguin conscients o no, escriguin a favor o en contra: donen molt més accés a la lectura a les dones i això és el que obra les portes a pensar, a raonar, a ser més lliures, sobretot si comencen a pensar sobre la seva submissió.

Evidentment Metge no és un profeminista ni molt menys: s'ha de tenir present que és la mateixa persona la que escriu la diatriba de Tirèsies i la defensa de l'ingenu Bernat. És un autor astut que es mostra com un personatge ingenu, a qui narrativament cal que li obri els ulls una figura vinguda del més enllà. És una extraordinària picardia literària: mentre en fa una diatriba es mostra com a defensor de la dona. Aquesta és també una novetat en Metge, cap dels molts altres autors europeus s'havia fet passar per un personatge profeminista.

Això tampoc vol dir que Bernat fos un llop misogin vestit amb pell de profeminista. Ni l'una cosa ni l'altra: Metge pren el que li convé del debat com a recurs pels seus interessos personals, defensar-se de l'acusació de malversació, de la mort en estranyes circumstàncies de Joan I, d'haver donat suport a un altre aspirant no pas al rei Martí l'Humà i lloar Maria de Luna. A més donant aquesta imatge de defensor cortès de la dama es mostrava innocent de les crítiques que l'acusaven de tenir una vida amorosa reprobable, amb l'escàndol de la seva amant Violant de Cardona de la qual va tenir un fill no reconegut, Joan Metge.

La crítica dels valors femenins que es repeteixen en les obres misògines dels pagans com Juvenal, després és aprofitada per escriptors i divulgadors de la doctrina cristiana, i més tard utilitzada per escriptors en vulgar com Boccaccio, Metge, fins a Roig. El debat femení s'ha anat utilitzant, en totes les èpoques, amb intencions diferents i, com es pot concloure amb aquest treball, els autors l'han anat transformant i adaptant als seus propòsits.

Al començar el treball, era fàcil pensar en la indignació de llegir textos que denigren la imatge de la dona però és important adonar-se que el debat pro i antifeminista va ser una polèmica superficial, no s'hi jugava la consideració de la dona com a ésser social i no sembla haver influït en l'*status* o la situació real de la dona, segons CANTAVELLA, 1992. Era un divertiment sense projecció social excepte per Christine de Pizan. Realment els textos, tot i ser d'autors innegablement misògins, són còmics i provoquen més d'una rialla.

La pregunta de quina herència ha deixat aquest debat a la nostra època es podria respondre posant els vint tòpics descrits en l'apartat II del treball sobre una taula

composta per dones i homes parells. La conversa que genera el debat és igual de divertida i d'agressiva com ho és a les obres vistes. Són, sobretot la de Metge, obres que plantegen un debat que no queda desfasat.

Avui en dia, al món occidental, les crítiques a les dones es fan com amb veu fluixeta i de broma, perquè els codis oficials de conducta no permeten les crítiques frontals, cosa que no evita que les dones ens seguim trobant, de tant en tant, en la realitat, amb agressions a les nostres persones, objeccions als treballs, etc. que semblen no explicar-se més que per misogínia. Sens dubte, els temes de crítica són els mateixos ara que a l'edat mitjana: la dona com a perjudicada de l'home, vanitat, estupidesa, incompetència amb els diners, lubricitat, mendacitat. Però això passa a la realitat, no a la literatura. Avui seria impensable veure aquests arguments escrits en un llibre però els arguments estan presents a la nostra cultura. En una cultura de la immediatesa, on les idees s'estenen fàcil i ràpidament a través del cine, la televisió, les revistes, la radio i, sobretot, Internet. Mitjans que fan que la nostra era no es caracteritzi precisament per la subtilesa que sovint ofereix la literatura, per tant aquests tòpics no són rebuts de la mateixa manera. Sobretot tenint en compte la radicalitat en que s'expressen tant els nous moviments feministes com els nous blasmes cap a la dona.

La crítica femenina ha estat present en totes les èpoques de la història de la literatura. A la introducció s'ha citat la «*punxada de l'espina*» que explica Cantavella a CANTAVELLA, 1992. Aquesta punxada seria un cert ressentiment de l'home envers la dona, entre altres motius perquè, tot i els avantatges, el poder que han exercit sobre les dones, per sort, no ha estat mai total.

BIBLIOGRAFIA

- Lola BADIA ed. (1999): Bernat METGE *Lo somni*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Manuel BALASCH ed. (1961): D. J. JUVENAL *Sàtires*, vol.I, Barcelona, Fundació Bernat Metge, escriptors llatins.
- Rosanna CANTAVELLA (1987): *El debat pro i antifeminista a la literatura catalana medieval*, 2 vols., Universitat de València, tesi doctoral.
- Rosanna CANTAVELLA (1992): *Els cards i el llir: Una lectura de l'“Espill” de Jaume Roig*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Rosanna CANTAVELLA (1994): *La crítica a la ornamentación femenina; comentarios sobre un fragmento de «Lo somni»*, dins María Isabel TORO PASCUA, ed., *Actas del III Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: Salamanca 1989*, Salamanca, Biblioteca Española del Siglo de Oro, 219-26.
- Antònia CARRÉ ed. (2006): Jaume ROIG *Espill*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Francesco ERBANI ed. (1989): Giovanni BOCCACCIO *Elegia di madonna Fiammetta. Corbaccio*, Itàlia, Garzanti editore.
- Albert HAUF ed., (1983): Francesc EIXIMENIS *Lo Crestià* (selecció), Barcelona, Eds. 62 – La Caixa.
- Pierre de LABRIOLLE, François VILLENEUVE ed., (2002): JUVÉNAL *Satires*, Paris, Les Belles Lettres.
- Roberto MERCURI (1987): *Genesis della tradizione letteraria italiana in Dante, Petrarca e Boccaccio*, dins Alberto ASOR dir., *Letteratura italiana, storia e geografia: volume primo, l'età medievale*, Torino, Giulio Einaudi editore, 229-453.
- Martí DE RIQUER ed. (1959): *Obras completas de Bernat Metge*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Martí DE RIQUER (1964): *Història de la literatura catalana: part antiga*, Barcelona, Ariel, 3 vols.

Coses de dones: *Lo somni* de Bernat Metge i el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio

Bartolomé SEGURA ed. (1996): D. J. JUVENAL *Sátiras*, Madrid, Consejo superior de investigaciones científicas, Alma mater, colección de autores griegos y latinos.

SOCIETAT BÍBLICA DE CATALUNYA (2001): *La Bíblia a Internet* [actualitzada 19 de juliol 2016]. Recuperat de www.biblija.net

Teresa VINYOLES (2005): *Història de les dones a la Catalunya medieval*. Vic-Lleida, Eumo Editorial-Pagès Editors.